

Ivan Pop

(Cheb, Česká Republika)

SVĚDECTVÍ BRITSKÉHO NOVINÁŘE O UDÁLOSTECH NA PODKARPATSKU V TRAGICKÉM ROCE 1939

Nečekanou událostí na ukrajinském knižním trhu se stalo vydání překladu do ukrajinštiny knihy britského novináře *Michaela Winche* «*Odnodenna deržava*»: *Svidčennja anhljskoho očevydcja pro podiji Karpatskoji Ukrajinu. Tempora, 2012* («*Jednodenní stát*»: *Svědectví anglického pozorovatele o událostech v Karpatské Ukrajině. V originálu: Michael Winch. Republic for a Day: An Eyewitness Account of the Carpatho-Ukraine Incident. London, 1939*). Text knihy doprovází rozsáhlý komentář ukrajinských historiků (O. Pahirja, N. Kyrčiv, L. Belej). Vydání této knihy v rámci projektu «ECEM Media Ukrajina» je trochu podivným, protože svědectví britského novináře je pro ukrajinskou stranu nelichotivým dokumentem o událostech na tzv. Karpatské Ukrajině v době druhé Č-SR. Z toho důvodu ukrajinští historici ve svých komentářích se snaží «dokreslovat» a «vysvětlovat» charakter události v Chustu v r. 1939, ve skutečnosti popřít pravdivost svědectví Winche a zmást čtenáře.

Kdo byl Michael Winch a proč se ocitl ve výru události v Chustu v r. 1939? Michael Bluet Winch (1907-1991) se narodil v Londýně, vystudoval v Cambridgi mezinárodní vztahy a novinářství (1929), v letech 1931-1933 působil na britských ambasádách ve Varšavě, Bruselu a Athénách, v 1934-1935 člen redakce agentury «Reuter's», v 1936-1939 – dopisovatel «Christian Science Monitor», v 1939-1943 – pracovník slovenské redakce BBC, v 1943-1954 pracovník ministerstva zahraničí, tiskový atašé na britských ambasádách v Moskvě, Varšavě, Bonnu. Po válce napsal knihy o Německu, Belgii, Rakousku, avšak tou nejcennější zůstala jeho kniha o Podkarpatsku jako autentický pramen o událostech v kraji v přelomovém roce 1939.

Michael Winch přijel do Chustu 1 ledna, odjel 15 března 1939. V té době o exotickém kraji pod Karpaty se mluvilo v Berlíně, Paříži, Londýně, Římě, Varšavě, Budapešti, Moskvě. Po Mnichovu německé tajné služby zahájily dezinformační akci s tzv. ukrajinskou kartou. Úkolem této akce byla demonstrace údajně východního směru expanze Německa a její cílem bylo jak oklamání západních mocností, tak vystrašení Polska a znepokojení Stalina. Radiostanice Vídne, Vratislavi a Lipska zahájily vysílání v ukrajinštině. Goebbelsovská propaganda halasně křičela do světa o plánech budování pod záštitou Třetí říše Velké Ukrajiny, základem které se stane tzv. «Karpatská Ukrajina» jako «ukrajinský Piemont v Karpatech», budovaný na úkor Československa, Polska, Rumunska a SSSR. Tuto propagandu rado slyšeli signatáři Mnichovské dohody v Londýně a Paříži a přáli si mít informaci z prvních rukou o dění v karpatském «ukrajinském Piemontu». V Chustu hostovali britští, francouzští, italské, američtí

novináři, nejdelší dobu strávil zde právě Michael Winch. Britský novinář nepochyboval o tom, že tzv. Karpatská Ukrajina je produktem německých tajných služeb. Dnes publikované v Praze, Bratislavě, Užhorodu dokumenty, svědectví H.Masařika, generálního tajemníka MZV v době druhé Č-SR jasně svědčí o tom, že proukrajinský charakter jmenované 26. října 1938 podkarpatské autonomní vlády v čele s A.Vološinem byl «doporučen» čs. vládě z Berlínu. M. Winch píše, že samotný název «Karpatská Ukrajina» byl rovněž «doporučen» Berliem. Je to docela možné, protože samotní ukrajinští nacionalisté a také komunisté (na doporučení Kominterny) od 20 let používali název «Zakarpatská Ukrajina» nikoliv «Karpatská». Ukrajinští historici, komentující text Winche, rázně popírají tuto jeho tezi. Dokonce «Karpatskou Ukrajinu» považují za jeden z nezdařených pokusů budování ukrajinských států ve 20. století (Ukrajinská lidová republika 1918-1919, Kijev, Zapadoukrajinská lidová republika 1918-1919 – Lvov, Karpatská Ukrajina 1938-1939). Táto teze je zcela falešná. Události na Podkarpatsku (Karpatská Ukrajina) v letech 1938-1939 neměli nic společného s Ukrajinou jako takovou. Děni v Užhorodu a Chustu bylo součástí československé krize, nijak se nedotýkalo situací v sovětské Ukrajině, Haliči v Polsku nebo Bukoviny v Rumunsku. Samotný kraj i přes jeho autonomní status a halasnou kampaň ukrajinských nacionalistů byl součástí druhé Č-SR de iure i de facto. «Vnější projevy zde příliš často připomínaly komickou operu, – popisoval Winch situaci v Chustu v lednu 1939, – dokonce občas byly natolik komické, že pro návštěvníka z jiné planety, který by se ocitl v tu dobu v Chustu, připadaly by jako groteskní divadlo».

M. Winch prokazuje dobrou teoretickou připravenost ve smyslu orientaci v dějinném vývoji Podkarpatské Rusi a etnopolitických problémech kraje. «Do roku 1919 byla součástí Uher, po válce byla překrojená mapa Evropy a kraj stal součástí Československa... Za války (spíš na její konci, tzv. Huculská republika – I.P.) byla jedním z centrů ukrajinského hnutí, avšak to vůbec neznamená, že všichni půlmilionu její obyvatel věřili v ukrajinskou ideu nebo cítili se Ukrajinci... Maďaři vysvětlovali místním lidem, že oni nejsou ani Rusové, ani Ukrajinci, a jsou Rusíni, totiž autochtonní Slované, mluvící svým, originálním slovanským jazykem... V době české nadvlády úřady na začátku tolerovaly oba směry, «rus'ký» (rusínský – I.P.) i ukrajinský, záhy ze zahraničněpolitických důvodů (napjaté vztahy s Polskem – I.P.) začali preferovat ukrajinský směr, avšak ukrajinská idea se zanedlouho stala politickým problémem, hrozcím teritoriálními změnami». Proto pražskou politiku dosazování ukrajinských emigrantů do škol a výchovných institucí vzhledem k jejich usilovní «nacionální práci» Winch charakterizoval jako nerozumnou. Československá vláda podle jeho názoru pochopila to dost pozdě a obrátila svoji náklonnost k «rus'kému» směru». Za posledních pět měsíců roku 1938 německo-ukrajinská agitace podle slov Winche použila všemožné metody, aby donutila obyvatelstvo zapomenout na pojem «Rusín» a přijmout identifikaci Ukrajinec. Místní sedlák, zjistil

Winch, rozrušený takovou nadměrnou pozorností ke své osobě, přijal to, co bylo jasné pro obyčejný selský rozum, že on je Rusin, «zdejší», příslušnost kterého nepřekročuje území tohoto kraje.

Zcela jinak to vidí ukrajinští historici, komentující text Winche. Pro své «argumenty» neváhají sáhnout až do raného středověku. Podle jejich názorů Podkarpatská Rus v raném středověku patřila do bájně «Červené» neboli «Západní» «Rusi-Ukrajiny» a jejími obyvateli byly slovanské kmeny Duliby. Ve skutečnosti podobný útvar nikdy neexistoval, pouze v hlavách haličsko-ukrajinských romanů 19. století, a slovanské kmeny, obývající území Podkarpatská se jmenovali Bílí Chorvaté, známe nám z knihy byzantského císaře Konstantina Porfirogeneta (905-959) «De administrando imperii». Ve zřízení v Potisi v době panování uherského krále Štěpána I (997-1038) tzv. Ruské marky (*marchia Ruthenorum*), spravované následníkem trůnu princem Emerichem s titulem *dux Ruizorum* jmenování historici vidí «ukrajinské kořeny». Nevadí, že pojmy «Ukrajina», «ukrajinský» existují pouze od 17. st. Ukrajinští kritici Winche uznávají, že od 10. st. území Podkarpatská «postupně kolonizují Maďari, avšak občas uherští králové darují určitá území ruským knížatům», což zní docela legračně. Jako příklad uvádí «darování» králem Bělou IV v roce 1243 svému zeti knížeti Rostislavu Michajloviči z Haliče území od Marmaroše do Šariše. Nic takového dějiny Uher neznají, takový případ dokonce odporuje charakteru činnosti krále Bély IV, který po odchodu z Uher Tataro-Mongolů zahájil obnovu země, usazoval ve zpusťovaných osadách, včetně podkarpatských, kolonisty ze Západu. Budoval obranný systém (hrady v Chustu, Královu, Sevljuši, Mukačevu, Užhorodu, Nevickem) proti vpádům Tatarů právě na tom území, které jakoby daroval haličskému knížeti. Jmenování historici počítají s tím, že čtenář se neorientuje v systému středověkých vlastnických vztahů. Kníže Rostislav skutečně dostal určitý majetek (část Mukačevského panství, nikoliv jmenované obrovské území) jako léno, tj. právo dočasně užívatí příjmů z tohoto panství. To samé se vztahuje k litevskému podolskému knížeti Teodoru Koriatoviči, jeho dočasnému spravování z povolení císaře Zikmunda Lucemburského Mukačevského a Makovického panství (1393-1414).

Přelomovým obdobím v dějinách Podkarpatska ukrajinští historici považují válku 1914-1918. Podle jejich slov haličtí Ukrajinci bojovali spolu s podkarpatskými Rusini v rakouské armádě a vychovávali je v ukrajinském duchu. Je to další nesmysl. Armádní jednotky v Rakousko-Uhersku se formovali na územním principu a k tomu ve dvou státních útvech, proto branci z Haliče sloužili v rakouské armádě, a z Podkarpatská v uherské, takže podkarpatská Rusini nemohly být vychovávány haličskými «narodovci». To by byl i osud mého dědečka, mobilizovaného do maďarského pluku v srpnu 1914 a zabitého ruskou kulkou právě na haličské frontě jako obránce pevnosti Przemysl.

Avšak vrátíme se k textu knihy M. Winche. Zkušený novinář rychle pochopil politickou atmosféru v Chustu, profil jediné poli-

tické strany UNO (Ukrajinske nacionalne objednannja) a bojůvek «Karpatské Siči». Stranu označil za autoritativní, «Karpatskou Sič» za její ozbrojenou složku organizovanou podle vzoru německých SA. Fanatický charakter její členů podle slov Winche určovali emigranti z Haliče. «Oddíl sičovců u vládní budovy vypadal jako shluk banditů – špatně oblečených, špinavých, naverbovaných z nejnižších společenských vrstev». Ukrajinofilské (nacionalistické – I.P.) hnutí v Karpatské Ukrajině podle slov Winche nemělo žádný konstruktivní politický program. «Průbojnost a vychloubáčnost ukrajinských činitelů ničí snahu kohokoliv jednat s nimi seriozně». Navštívil Winch také koncentrační tábor Dumen u Rachova a konstatoval, že jeho zřízení je důkazem fungování autoritativního systému v Karpatské Ukrajině podle německého vzoru. Proti takovému závěru rázně protestují ukrajinští historici.

Barvitě popsal M.Winch atmosféru národní netolerance, kterou nastolily Ukrajinci v Karpatské Ukrajině. Ukrajinské struktury šířily podle jeho slov nenávisť vůči představitelům všech jiných národností, zvláště proti Čechům. V tom Winch zcela oprávněně spatřoval černou nevděčnost Ukrajinců. Z jedné strany ukrajinští emigranti uznávali, že čs. úřady vytvořili pro ně nejlepší možné podmínky, zajistili dobře placenou práci, financovali celou řadu ukrajinských středních a vysokých škol. Jak uznával jeden z čelných představitelů ukrajinské emigrace V.Birčak mnozí z nich nabyly značný majetek, «postavili honosné vily, jiný přikoupili k tomu i viničky!» A teď M. Winch všude viděl heslo: «Pryč s Čechy – jakoukoliv cenou!» «Takové heslo, psal Winch, se mi zdálo iracionální, dětské. Pro svou existenci Karpatská Ukrajina potřebovala české peníze, dokonce i jako autonomní kraj. Bez české armády nebyla možná obrána proti snahám Maďarska a Polska dosáhnout společných hranic. Ukrajinci mluvili v narážkách, že mají «jiné přátele», samozřejmě měli to být Němci. Avšak z jejich strany nebylo vidět ani finanční pomoci, ani jakékoliv jiné. Říct to nahlas znamenalo dostat se do nepříjemné situace. Nezbyvalo nám nic jiného, jen poslouchat...»

Zaznamenal M.Winch také šíření v kraji antisemitismu, co vehementně popírají ukrajinští komentátoři textu. Původci agresivní formy antisemitismu, pogromů, byli emigranti z Haliče. Hororovou scénu viděl Winch v Jasini. «Skupina huculských výrostků se vrhla na židovské učně řemeslné školy, byla je holemi, hrozila jim, že je podřeze a tím je donutila jist sádlo, což je pro věřící Židy nepřijatelné. To bylo skutečné peklo. Jakmile se vypořádali s židovskými chlapci, rozpálení výrostci se vrhli na učitele Čecha a tloukli ho ze všech stran.» Vládní komisaři ukládali židovským komunitám splacení různých «příspěvků», které občas dosahovali horentních sum.

12 února 1939 se konaly volby do místního parlamentu, «sojmu». «Volby ani zdaleka nebyly svobodné, psal Winch. Tato událost neměla žádný smysl. Volič měl možnost volit vládu, nebo ji nevolit, protože existovala pouze jedná strana, jeden vládní hlasovací lístek.» Volby vcelku Winch hodnotil jako komickou hudební komedii.

Krátké dějiny Karpatské Ukrajiny kráčely ke svému konci. «Chust za niekoľik dnů do příchodu Maďaru, – psal Winch, – vypadal jako bláznec, ze kterého pustili na svobodu pacientů. Vzduch zaplnili všelijaké ničím nepodložené zprávy a zprávičky. Každý viděl v druhém potenciálního nepřítele. Město bylo odříznuté od světa, telefonní spojení se zahraničí bylo zakázáno, nefungovalo ani vnitřní telefonní spojení...» Kulminovala protičeská kampaň, oficiální noviny Nova svoboda otevřeně zvali do zbraně. M.Winch se ocitl v centru bojů mezi čs. vojskem a pučisty-sičovci v noci na 14. března. Puč sičovců neměl smysl, Slovensko pod tlakem Hitlera vyhlásilo nezávislost, Karpatská Ukrajina se ocitla v prázdnu. «Kolem půl sedmé večer jsme přišli k vládní budově, abychom uslyšeli vyhlášení nezávislosti Karpatské Ukrajiny. Hustě sněžilo. Na náměstí se shromáždilo kolem 700 osob. Bylo to nejpodivnější vyhlášení nezávislosti v dějinách. Předseda vlády Vološin z balkonu vyhlásil nezávislost Karpatské Ukrajiny, avšak z řád diváků nezazněla žádná píseň, žádné vlastenecké heslo na počest Republiky. Lide ponuré opouštěli náměstí... Poslední 24 hodiny jsme prožily ve třech různých státech. Probudili jsme se v Československé republice. Do večera Karpatská Ukrajina byla svobodnou zemí. Následující den přišli maďarští vojáci.»

Text knihu Michael Winch končí cynickým prohlášením jednoho z vůdců Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN) s nímž se setkal v Bratislavě: «Karpatská Ukrajina pro nás neznamenala nikdy nic. Ona byla prostě prostředkem k dosažení cíle. Naším cílem byla a je jenom idea Velké Ukrajiny».

Отримано: 02.09.2014.

УДК 94(437.1/.2+437.6):94(477)(031)(049.23)

Mykola Mušinka

(Prešov, Slovenská Republika)

UKRAINISTIKA ČESKA A SLOVENSKA V ENCYCLOPÉDII DEJÍN UKRAJINY

Koncom roku 2013 vydal Ústav dejín Ukrajiny Národnej akademie vied Ukrajiny v Kyjevi desiaty zväzok Ecyklopédie dejín Ukrajiny. Tato encyklopédia, ktorá začala vychádzať v roku 2003, predstavuje najvýznamnejšie dielo ukrajinskej historiografie. Na jej 6726 stranách nachádzame 11005 hesiel (tieto často prerastajú do vyčerpávajúcich vedeckých štúdií) 7763 ilustrácií a 522 máp. Každé heslo je podpísané autorom (autormi) a obsahuje zoznam najdôležitejšej pramennej literatúry.

Encyklopédia sa neobmedzuje iba územím Ukrajiny, ale skúma jej dejiny v širších súvislostiach. Vráťane ekonomických, politických a kultúrnych stykov Ukrajiny s inými krajinami. Samostatné heslá sú venované Česku, Čechom na Ukrajině, Slovensku a významným predstaviteľom týchto krajín.